

ІСТОРІЯ МОВИ

УДК 811.161.2:37.014(498.7)»192»

К. Д. Каруник

УКРАЇНСЬКА МОВА В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ ПІДРУМУНСЬКОЇ БЕСАРАБІЇ НА ПОЧАТКУ 1920-Х РОКІВ

Розвідка насвітлює деякі дотепер маловідомі сторінки румунської національної й освітньої політики на етнічно українських теренах у міжвоєнний період. Центральною є проблема дотримання мовних прав національних меншин у територіально розширеному по Першій світовій війні Румунському Королівстві, зокрема – мовних прав українців і використання української мови в освіті підрумунської Бесарабії. Дослідження здійснюється на засадах історичної соціолінгвістики й на матеріалі румунських і українських періодичних видань 1920–30-х рр. Історію питання доповнює й увиразнює текстологічний та лінгвістичний аналіз раритетного «Букваря», зладженого в Хотині 1921 р. для українських школярів.

Ключові слова: історична соціолінгвістика, мовні права національних меншин, українська мова в освіті, українські букварі й читанки, румунська політика міжвоєнної доби.

Karunyk K. The Ukrainian Language in Schools of Bessarabia under the Romanian Rule in the early 1920s. *The paper elucidates some little-known pages of the Romanian national and educational policy handled on the ethnic Ukrainian territories in the interwar period. After World War I Romania enlarged its territory having incorporated Bucovina, Bessarabia, Southern Maramures and Transylvania. The population of the country more than doubled and became more diverse, with national minorities accounting for 28 per cent. The estimated number of Ukrainians varied from 840 thousand to one million, among which about 650 thousands inhabited Bessarabia.*

The study is based on the principles of historical sociolinguistics and on the materials of the Romanian and Ukrainian periodicals of the 1920-30s. Namely the Galician newspaper “Dilo”, the Bucovinian newspaper “Chas” and the Bessarabian specialized journal for school teachers “Școala Basarabiei” reveal certain facts and details concerning the number of Ukrainians in Bessarabia, their lifestyle, as well as their low national and language self-identity which was one of the key reasons for the Ukrainians to abandon their struggle for language rights. Nevertheless, the journal “Școala Basarabiei” sheds some light on the process of establishing secondary schools for national minorities with their native language of instruction,

started in 1918. According to this project the Ukrainians were also supposed to have a few gymnasiums, which actually functioned in Khotyn, Akkerman and Bendery. Yet shortly, by 1923, all these schools discontinued, since the Romanian Kingdom passed a new Constitution which divested the national minorities of their language rights. A valuable component of the proposed research is the linguistic analysis of the Ukrainian first primer, anonymously published in Khotyn in 1921. A copy of this very rare book, never mentioned or described before, is kept in the Library of the Romanian Academy. Its linguistic analysis reveals the author's intention to cultivate Eastern (Dnieper) variety of Standard Ukrainian.

Key words: *historical sociolinguistics, language rights of ethnic minorities, Ukrainian language in education, Ukrainian primers, Romanian policy in the interwar period.*

Вступ

У курсі історії української мови і її нормалізації в ХХ ст. деякі сторінки дотепер не позбулися великих прогалин. Однією з таких малодосліджених сторінок є функціонування української мови на підпорядкованих Румунському Королівству теренах упродовж 1918–1944 рр. Якщо про боротьбу за мовні й національні права буковинців існують принаймні спогади й поодинокі студії (див. Буковина; Вакуленко: 118-136; Shevelov: 192-199), то з Бесарабії таких відомостей обмаль (пор. Андрус; Вакуленко: 118-136; Livezeanu). Бракує досліджень, зокрема, про мову освіти й лінгводидактичні матеріали. Українські історики, вихідці з Буковини, про видання й поширення навчальної лектури українською мовою дають вельми розмиті свідчення: мовляв, якісь книжки для опанування української грамоти товариство «Українська Школа» під ту пору мало, забезпечувало ними свої теренові секції й розсилало по селах довіреним особам (Буковина: 677), проте самих цих видань навіть не названо.

Тим часом у фондах Бібліотеки Румунської Академії (Biblioteca Academiei Române) зберігаються рідкісні примірники українських букварів і читанок, легально виданих у Хотині (1921) й у Чернівцях (1924, 1936, 1940). Ці знахідки посутньо коригують історію української освіти тієї доби. Відомо, що до справи поширення грамоти серед української молоді долучалися активно буковинці заходами товариств, котрі дбали про видання україномовної преси й провадили літні мовні курси не лише на Буковині, а й на Бесарабщині й на Мараморощині (Буковина: 676-678; Вакуленко: 124-125, 131-133; Shevelov:

197). Найбільш наполегливою й плідною була робота товариства «Українська школа», причетного до видання й поширення всіх цих підручників. Та якщо існування буковинських граматик і читанок можна було припустити, то хотинський «Букварь і перша читанка» (1921) є знахідкою унікальною, що підтверджує небайдужість бесарабських українців до поширення рідної мови й до своїх мовних прав.

Метою розвідки є узагальнення дотеперішніх відомостей про українську мову в шкільній освіті підрумунської Бесарабії й доповнення їх новими деталями на підставі румунських джерел.

Методи та методики дослідження

У зв'язку з тим, що досліджуване питання лежить на перетині декількох дисциплін (історії української літературної мови, соціолінгвістики, історії освіти, історії Європи), його методологія й джерела мали б бути комплексні. Можливість об'єднати ці дисципліни і їхні методологічні аспекти дає відносно молода царина (що веде свій лік з початку 1980-х рр.) – історична соціолінгвістика. Її міждисциплінарний характер дозволяє залучати до аналізу ширше коло джерел, включаючи офіційні документи, архівні матеріали, періодичні видання, мовні корпуси тощо. Дослідники історичної соціолінгвістики сміливо використовують методологію суміжних дисциплін (історії мови, соціолінгвістики, соціальної історії) і міждисциплінарний підхід (Schendl: 523; Nevalainen & Raumolin-Brunberg: 26-30). У методології розрізняють два плани: макросоціолінгвістичний (охоплює питання мовної соціології, багатомовних суспільств, мовної політики, мовної кодифікації тощо) і мікросоціолінгвістичний (вивчає міжмовну взаємодію, зовнішні й внутрішні чинники мовних явищ, соціальні чинники, що видозмінюють мову тощо) (Nevalainen & Raumolin-Brunberg: 30). Обидва плани розглядають у діахронії, на відміну від синхронної соціолінгвістики.

Результати та дискусії

З Першої світової війни Румунське Королівство вийшло зі значними територіальними здобутками, приєднавши до себе всю Бесарабію, Буковину, південний Марамуреш і Трансильванію. Населення Румунії зросло більше, ніж удвічі: з 7 млн. до 15,5 млн. осіб, що з-поміж них 28% становили національні меншості (Вакуленко: 120). Бесарабія, що заледве рік проіснувала самостійно як Молдавська Демократична

Республіка (проголошена 15.12.1917 р.), увійшла до складу Румунського Королівства 10 грудня 1918 р.

Чисельність українців по всій Румунії становила за одними підрахунками – 840 тис. осіб (Українці в Румунії: 1), за іншими – близько 1 мільйона (Бастіон цивілізації: 1). Українців у Бесарабії налічувалося в межах 600-650 тис. осіб (Голіян, 1936, ч. 229: 3). Такими цифрами оперували дописувачі до львівської газети «Діло»: «В Ромунії [...] живе кругло 1 міліон українців, з того 650 тисяч у Бесарабії (в округах Хотинь, Кишинів і Акерман), 350 тисяч у північно-західній Буковині і коло 50 тисяч у мараморошській окрузі, що до війни належала до Угорщини»¹ (Бастіон цивілізації: 1).

Подорожуючи бесарабськими землями в складі Румунії, кореспондент газети «Діло» докладно змалював умовини, у яких під ту пору опинилися тамтешні українці. Зокрема, у селі Шабо з місцевим трибом життя його ознайомлював український письменник і колишній політичний діяч доби визвольних змагань Ілько Гаврилюк, що осів там по втечі з більшовицької України й домагався національних прав для української громади в румунському парламенті. Правлячи про українське населення Бесарабії, галицький мандрівник зауважив: «Є тої маси понад 600 тисяч, але тільки етнографічної маси. Національна свідомість мінімальна, зате племінний інстинкт великий. І це нас ще рятє і дає вигляди.

Відвідую Шабо. Велике село між Акерманом і Бугазами. 6 тисяч мешканців. На басарабську міру – належить до свідоміших. [...] Пів села українці, друга половина – кольоністи – німці та французи. І німці і французи говорять також по українськи, зате ніюдин українець не говорить по німецьки чи по французьки» (Голіян, ч. 229: 3).

При тому в Шабі зорганізовано й «Народній дім», і громадську бібліотеку, де крім обов'язкових румунських книжок був і російсько-український відділ. Російські книжки, як не дивно, мали значно більше попиту, ніж українські. Річ у тім, – пояснював Гаврилюк, – що «українська книжка вимагає все ще пропаганди. Але з кожним роком є поступ». А от румунською мовою читала «переважно шкільна молодь», яка ходила до румунської школи. Із-поміж трьох тисяч шабських українців заледве сотню письменник зараховував до свідомих. На заваді до здорового самоусвідомлення стояли «старі російські

¹ Тут і далі всі цитати з українськомовних джерел подаю в автентичному правописі.

впливи», позаяк за царських часів Бесарабія була «домоною московської чорносотенщини». А за румунської влади місцевим українцям, у переважній більшості селянам, і поготів не було ніякого діла до українства. «Що йому [бесарабському селянинові – К. К.] дасть українство? Поправить його матеріяльний стан? Навпаки. Принесе йому лише неприємности і нові ускладнення. Українство в місцевих умовах – це ідея. Для ідеї не має зрозуміння басарабський селянин. Йому треба цю Україну показати. Показати силу. Реальну. От, якби так готове «українське государство»! Свое «государство». Тоді пішов би без надуми, бо племінна солідарність у нашого селянина величезна» (Голіян, ч. 229: 3).

Натомість український дух зберігся хіба лише в Акермані (нині – Білгород-Дністровський). Хоч у ньому не було жодної української установи, навіть жодної української вивіски, повсюдно галицькому мандрівному кореспондентові пахло Україною, «або, краще сказавши – Малоросією з часів Котляревського». Такий дух створювався скрізь уживаною в місті українською говіркою: «По “малоросійськи” порозумієтеся всюди. Тільки треба вслухатися в той своєрідний басарабський жаргон, в якому до 90 відсотків українських слів запленталося 10 відсотків російських, молдаванських і Бог зна яких. [...]»

У цукорні, де снідаю, говорять по українськи. В ресторані, де обідаю, власник грек – говорить до мене по українськи. На базарі, де купую овочі, – говорять по українськи» (Голіян, ч. 241: 2).

Румунське керівництво, відстоюючи своє право на новоприєднані, але етнічно нерумунські землі (Північна Буковина, Мараморощина, Хотинщина й Буджак), нерадо йшло на задоволення прав національних меншин. У 1919 й 1920 рр. країна змушена була підписала дві міжнародні угоди (Сен-Жерменську й Севрський мирний договір), що вимагали збереження й дотримання мовних прав нерумунських націй на державному рівні, однак виконувати ці зобов'язання румунська сторона не квапилася. На цьому загострив свою увагу український мовознавець Юрій Шевельов у книзі «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1940): стан і статус». Зокрема в Сен-Жерменській угоді, підписаній 9 вересня 1919 р. (Bilas: 117), «у параграфі 9 румунський уряд погодився, що громадяни матимуть право “закладати, провадити й контролювати власним коштом добродійні, релігійні й громадські інституції, школи та інші виховавчі

заклади з правом уживати їхньої власної мови”. Нарешті, § 10 установлює, що “в містах і округах з поважною кількістю румунських громадян іншої, ніж румунська, мови Румунія забезпечить у державній виховно-освітній системі достатні можливості, щоб у початкових школах освіта давалася дітям таких громадян їхньою власною мовою”» (Shevelov: 192-193).

Утім, в освітньому процесі все мало відмінний вигляд: число шкіл з румунською викладовою мовою стрімко зростало, тоді як меншинні мови, зокрема й українська, поступово втрачали свої позиції в цій ділянці. Для прикладу, у Північній Буковині з 1918 по 1922 рр. кількість румунських шкіл з 20 зросла до 59 (класів: з 43 до 138), а от число українських шкіл зменшилося вдвічі – з 35 залишилося 17 (класів: зі 109 до 55) (Livezeanu: 64).

До кінця травня 1918 р. бесарабське керівництво ще в складі Молдавської Демократичної Республіки розробило було проект націоналізації шкіл, себто відкриття середньоосвітніх закладів для національних меншин (Андрус: 75). Основні положення цього проекту, датованого 4 червнем 1918 р., виклав тодішній очільник середньої освіти в Бесарабії Ніколае Поповські (1875–1948) в документі «Матеріал про середню освіту в Бесарабії. Рапорт щодо проблеми націоналізації середніх шкіл»², оприлюдненому в спеціалізованому часописі для місцевих учителів «Școala Basarabiei» (Popovschi, 1920a: 325-336; Popovschi, 1920b: 703-718). У преамбулі цю програму обґрунтовано так: «Школи, що існували в Бесарабії донедавна, цілковито легковажили засаду національну [...] й усупереч загальноновизнаним педагогічним вимогам та природному праву кожного народу підпорядкували народну освіту засаді чужинецькій – денаціоналізації, яка в Бесарабії мала характер русифікації.

Маючи глибокий і непохитний підмурок у незаперечних педагогічних засадах, а також у святому праві націй на автономію, це онаціональнення шкіл потребує рішучих заходів з боку державної влади, покликаної захищати всі законні інтереси народу» (Popovschi, 1920a: 325-6; Popovschi, 1920b: 703).

Проект визначав 8 провідних принципів, що їх клалося в основу планованого онаціональнення середньої освіти. Ці принципи

2 Під ‘націоналізацією’ в цьому документі слід розуміти запровадження шкіл і класів з викладовою мовою національних меншин.

зводилося головню до таких мотивів: кожна національність Бесарабії має право давати дітям освіту «у власних національних школах, у яких навчальну програму визначає сама ця нація»; батьки можуть віддавати дітей до будь-якої національної школи; кожна національна меншина «може мати й відкривати стільки шкіл різних типів, скільки їй потрібно»; у школі всі предмети мають викладати мовою тієї національності, якій належить школа (Popovschi, 1920a: 326; Popovschi, 1920b: 704-705). Винятки стосувалися до «першої категорії обов'язкових предметів [румунська мова, історія й географія Румунії – К. К.], а також до мов чужих. Якщо школа не покликана обслуговувати дітей якоїсь однієї національності або якщо ця національність не вважає за потрібне послуговуватися в своїй школі національною мовою, тоді викладовою може бути тільки державна мова, тобто румунська» (Popovschi, 1920a: 327; Popovschi, 1920b: 706).

Поповські пропонували відкривати національні школи в місцях компактного проживання національних меншин і в кількості, співмірній з чисельністю певної меншини. Крайова Рада Бесарабії подавала в 1918 р. такі відомості щодо національного складу свого терену: молдаван – 70%, українців – 10%, євреїв – 8,6%, великоросів – 4,6%, болгар – 3,5%³ «і незначна частка інших національностей: поляків, вірмен, греків та ін.» (Popovschi, 1920a: 334).

Молдавський дослідник історії бесарабського шкільництва першої половини ХХ ст. Онуфрій Андрус заперечував правдивість цього підрахунку, вважаючи, що то румуни були відверто сфальсифікували статистичні дані: «Відомо, що відсоток молдаван у Бесарабії ніколи не перевищував 50-52%, а румуни нарахували 70%. Українців у Бесарабії було понад 20%, а румуни нарахували тільки 10%. Росіян числилося 8%, а румуни зменшили цю цифру вдвічі. Відповідне зниження процентного показника зробили й щодо інших національностей» (Андрус: 76-77).

Утім, спираючися саме на дані Крайової Ради, Поповські вважав за можливе забезпечення середньої освіти для найбільш численних меншин: «Очевидно, що з-поміж усіх національностей, які населяють Бесарабію, з огляду і на число людності, і на грошові ресурси, надавані їм державою, повноправні школи можуть мати

3 У цьому самому документі, оприлюдненому вдруге, болгар налічено 2,5% (див. Popovschi, 1920b: 715).

тільки молдаване, українці, євреї, великоруси й болгар» (Popovschi 1920a: 334; Popovschi, 1920b: 715-716). Тим-то, переконаний керманіч шкільної освіти, «було б справедливіше відвести молдаванам 14 чоловічих шкіл, українцям – 2, євреям – 2, великорусам – 2, болгарам – 1, а крім того ще одну для різних національностей з викладанням державною мовою» (Popovschi, 1920a: 334; Popovschi, 1920b: 716). Згадані дві українські школи для хлопчиків діяли в Хотині й Акермані; українцям мала відійти й чоловіча духовна семінарія в Єдинцях; іще дві жіночі школи були в Хотині й Бендерах⁴.

Ці цифри підтверджує й О. Андрус, зазначивши, що для українських дітей Бесарабії функціонували 4 середні школи: 2 в Хотині (1 чоловіча, 1 жіноча) та ще по одній в Акермані (чоловіча) й Бендерах (жіноча) (Андрус, 1951: 78). Румунська дослідниця Ірина Лівезяну в монографії «Культурна політика у Великій Румунії: Регіоналізм, національне становлення й етнічна боротьба в 1918–1930 рр.» значного поступу в розгляді питання про шкільну освіту не зробила, хіба лише зауважила, що в Хотинському повіті, заселеному переважно українцями, принаймні до 1923 р. працювали 4 школи, тоді як шкіл з румунською викладовою мовою налічувалося 65 (Livezeanu: 64).

Наприкінці 1920 р. в часописі «Școala Basarabiei» вміщено протокол наради про “націоналізацію” середньої освіти. На тій нараді вчитель (можливо, директор) хотинського жіночого ліцею пані Червонодаль заявила про те, що перший клас ліцею вже успішно зукраїнізовано, тож вона пропонує зукраїнізувати й другий клас⁵. Для втілення цього задуму Українській комітет пообіцяв надати їй потрібні підручники (Naționalizarea complectă: 819). А вже 1921 р. у Хотині виходить друком «Букварь і перша читанка» анонімного авторства. У передмові до книжки читаємо: «Друкуємі букварь та читанка є праця комісії в складі лекторів та слухачів українських курсів на Басарабщині 1918 р.

Призначається вона для 1-го року навчання в початкових школах.

Умови, при яких складались букварь та читанка, були не зовсім приємні, через те в праці цій можуть бути помилки, про які комісія

4 Для порівняння: молдаване мали 11 жіночих навчальних закладів, росіяни й євреї по одній (Popovschi, 1920a. 335).

5 До 1918 р. усі державні початкові й середні навчальні заклади Хотинського повіту були з російською викладовою мовою (Зибачинський: 102, 107).

прохає вчителів доводити до відома школьної комісії при Директоріаті Народної Освіти.

Видання це виходе за допомогою Краєвого Земства, за що комісія висловлює, йому свою щирю дяку» (Букварь: 2).

Сама книжка складається фактично з двох частин: власне букваря й елементів прописів та текстів для читання. Читанка презентує зразки з народної творчості (пісні, колядки, загадки), вірші (Т. Шевченка, Ст. Руданського, Б. Грінченка, С. Воробкевича, М. Чернявського, А. Пушкіна в перекладі М. Старицького). Прозові фрагменти з творів С. Черкасенка й П. Чубинського подано переважно у вільному переказі з «Читанки» (1883) Тимофія Хуторного (Лубенця) (пор. Хуторний). Джерелом деяких прозових і віршованих текстів (як-от, «Син та мати», «Сон та дрімота», «Коза та вовк», «Діти й гніздечко», «Співачка», «Орачі», «Стрілець», «Швачка», «Дід і хлопці», «Діти на Великдень») імовірно послужила Грінченкова «Українська граматка» (1907) (Букварь: 38-41, 53-54, 64-65; пор. Грінченко: 21, 23, 25, 29, 31-32, 43, 49-50).

Хотинський «Букварь» зладжувався й складався в друкарні поспішно, з огляду на непоодинокі помилки й хибодруки; наприклад, регулярне поплутання «і» та «и», «и» та «ы»: *виходе* (2), *сила й зашила* (36), *ніколи, своїх* (52), *грім бажаній загремить* (55), *засвити* (61). Форми дієслова теп. і майб. часу 3 ос. одн. *виходе* (2), *світе* (21), *засипе* (51) (замість *виходить*, *світить*, *сипле*), майб. часу 1 ос. одн. *порадю* (50) (замість *пораджу*), інфінітиви на *-ть* (*стали просить* (35), *навчитись читать* (45), *пришлось ... добуть* (57)) згодом свідчать або про лівобережне, або про південноукраїнське походження автора. З правописних і лексичних рис можна виснувати, що української мови сам упорядник букваря вчився головню з творів наддніпрянських авторів – дороговказами для нього були Б. Грінченко, Т. Шевченко й С. Черкасенко. Щодо діалектизмів примітними є такі одиниці, як «Горпина *роспорола на кілок* кожушину» (36), «Чи тебе *гедз* напав?» (32), «у йому сиділи» (36); *джура* в значенні *джур* (вівсяна каша) (32); *лисиня* (45) – якщо це не хибодрук. Чи не єдиний слід румунської культури – жіноче ім'я *Домна* (18). Загалом хотинський «Букварь» зорієнтований на наддніпрянський варіант української літературної мови.

Місцевим школярам він послужив, слід гадати, недовго, як недовго тривала й робота тих нечисленних українських шкіл. Викладання

української мови як дисципліни, зокрема, у хотинському чоловічому ліцеї з російською мовою навчання та в хотинській середній змішаній школі №1 (де реалізовувано навчальну програму 4-класної гімназії) швидко зведено нанівець: ліцей у 1921 р. повністю зрумунізовано, а змішану школу в 1923 р. ліквідовано (Державний архів: 104, 318). Той жіночий ліцей, що в ньому п. Червонодаль успішно зукраїнізувала була перший клас у 1920 р. (Naționalizarea complectă: 819), вже наступного року реорганізовано в міський жіночий ліцей з румунською викладовою мовою (Державний архів: 105; пор. Naționalizarea complectă: 821). У початкових школах Хотинського повіту з 1918 р. навчання велося румунською мовою, й освітня програма не включала вивчення української мови навіть як осібної дисципліни (пор. Державний архів: 326-328).

У 1923 р. Королівство Румунія прийняло нову Конституцію, зігнорувавши ті пункти Сен-Жерменської угоди, що гарантували національним меншинам здобуття освіти їхньою рідною мовою. Крім того, у §126 Конституції зафіксовано тільки те, що «державною мовою Румунської держави є румунська мова» (Shevelov: 193). Таке формулювання давало румунській владі легальні підстави знехтувати міжнародні зобов'язання та обмежити мовні права національних меншин, зокрема й свідомих українців. Звідтоді всі українські школи або ліквідовано, або зрумунізовано. Уже за рік буковинська газета «Зоря» скрушно сповіщала: «Спершу позачиняли всі вкраїнські народні школи на південь від Прута, кажучи, що там чисто румунське населення, хоч усі знають, що всі повіти південної Буковини мішані й нема там ані одного чисторумунського повіту [...]. Тепер уже всі народні школи на Буковині та й Басарабії зрумунізовані й тільки де-неде ще вчать по кілька годин і вкраїнської мови» (Українці в Румунії: 1).

Висновки

Методологічна основа історичної соціолінгвістики дає змогу студіювати питання міждисциплінарної спрямованості шляхом поєднання джерел і підходів, властивих суміжним царинам. Завдяки залученню матеріалів з тогочасних періодичних видань (і українських, і румунських) довідуємося не лише про чисельність українського населення в Бесарабії, але й про функціонування української мови в освіті й побуті, про причини слабкої національної самовизначеності

місцевих українців та їхнього небажання відстоювати свої мовні права в умовах багатонаціональної держави. Якщо з попередніх досліджень і свідчень складалося враження, що в підрумунській Бесарабії від самого початку знехтувано питання рідномовної шкільної освіти, то тепер проливається світло на деякі факти, які цю картину посутньо знюансовують: лічені українські школи все-таки існували, принаймні до 1921 р., а то й до 1923 р. Віднайдений «Букварь і перша читанка» підтверджують факт викладання української мови в Хотинському повіті на початку 1920-х рр., а його мовний аналіз свідчить про авторську настанову прищеплювати школярам надніпрянський варіант української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрус О. Г. Очерки истории школ Бессарабии и Молдавской ССР первой половины XX ст. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1951. 244 с. 2. **«Бастіон»** цивілізації». *Діло*. 1928. Ч. 232 (17 жовтня). С. 1. 3. **Букварь** і перша читанка. Хотін, 1921. 66 с. 4. **Буковина**. Її минуле і сучасне. Париж; Філядельфія; Дітройт, 1956. 956 с. 5. **Вакуленко С.** Загальні тенденції в унормуванні української мови (1920–2015 рр.). *Українська мова. Унормування, розунормування та перевнормування* (1920–2015). Харків: ХІФТ, 2018. С. 7–258. 6. **Голіян Р.** Бесарабія – забута країна (3 циклу вражень і обсервацій нашого спеціального кореспондента). *Діло*. 1936. Ч. 223 (4 жовтня). С. 2–3; Ч. 229 (11 жовтня). С. 2–3; Ч. 241 (25 жовтня). С. 2–3. 7. **Грінченко Б.** Українська граматка до науки читання й писання. Київ: Вік, 1907. 8. **Державний архів Чернівецької області**. Путівник. Київ; Чернівці, 2006. Т. 1: Фонди дорадянського періоду. 9. **Зибачинський І. В.** Розвиток початкової освіти в Хотинському повіті Бессарабської губернії в другій половині XIX – на початку XX ст. *Хотину – 1000 років. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю Хотина*. Чернівці: Прут, 2000. С. 99–108. 10. **Українці** в Румунії. *Зоря. Незалежна газета*. 1924. Ч. 3–4 (17 січня). С. 1. 11. **Хуторний Т.** Читанка. Перша книжка після граматки. Києвъ, 1883. 124 с. 12. **Bilas L.** [Rev.:] George Y. Shevelov The Ukrainian Language in the First Half of the Twentieth Century (1900–1941). Its State and Status. Harvard University Press Cambridge, Mass. 1989. 242 S. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge*. 1991. Bd. 39. H. 1. P. 115–117. 13. **Livezeanu I.** Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918–1930. Ithaca; London: Cornell University Press, 2000. 360 p. 14. **Nevalainen T., Raumolin-Brunberg H.** Historical Sociolinguistics: Origins, Motivations, and Paradigms. *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Malden, 2012. P. 22–40. 15. **Naționalizarea** complectă a școalelor secundare. *Școala Basarabiei*. 1920. Anul II. No.9–10. P. 815–822. 16. **Popovschi N.** Material privitor la învățământul secundar din Basarabia. Raport privitor la problema naționalizării școalelor secundare. *Școala Basarabiei*. 1920a. Anul II. No. 4. P. 325–336. 17. **Popovschi N.** Material privitor la învățământul secundar din Basarabia. Raport privitor la problema naționalizării școalelor secundare. *Școala Basarabiei*. 1920b. Anul II. No.9–10. P. 703–718. 18. **Schendl H.** Multilingualism, Code-switching and Language Contacts in Historical Sociolinguistics. *The Handbook of*

Historical Sociolinguistics. Malden, 2012. P. 520–533. 19. **Shevelov G. Y.** The Ukrainian Language in the First Half of the Twenties Century (1900–1941): Its State and Status. Cambridge Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute, 1989. 248 p.

REFERENCES

1. **Andrus, O. H.** (1951). *Ocherki istorii shkol Bessarabii i Moldavskoi SSR pervoi poloviny 20 st.* [Outlines on the school history of Bessarabia and Moldavian SSR in the first half of the 20th century]. Kishinev: Shkoala Sovietike [in Russian].
2. «**Bastion** tsyvilizatsii» [Bastion of civilization]. (1928). *Dilo – The engagement*, 232, 1 [in Ukrainian].
3. **Bukvar'** i persha chytanka [ABC and the first reader] (1921). Khotyn: s. n. [in Ukrainian].
4. **Bukovyna. Iiii mynule i sychasne** [Bucovina – Its past and present] (1956). Paris; Philadelphia; Detroit: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
5. **Vakulenko, S.** (2018). Zahal'ni tendentsii v unormyvanni ukrains'koi movy (1920–2015 rr.) [General trends in Standardization of the Ukrainian Language (1920–2015)]. *Ukrains'ka mova. Unormuvannia, rozunormuvannia ta perevnormuvannia* (1920–2015) – The Ukrainian language. planning, unplanning and replanning (1920–2015), (pp. 7–258). Kharkiv: KhIFT [in Ukrainian].
6. **Hollian, R.** (1936). Basarabia – zabuta kraina (Z tsykliu vrazhin' i observatsii nashoho spetsial'noho korespondenta) [Bessarabia – the forgotten land (From the cycle of impressions and observations of our special correspondent)]. *Dilo – The Engagement*. 223, 2–3; 229, 2–3; 241, 2–3 [in Ukrainian].
7. **Hrinchenko, B.** (1907). *Ukrains'ka hramatka do nauky chytannia i pysannia* [The Ukrainian ABC-book to study reading and writing]. Kyiv: Vik [in Ukrainian].
8. **Derzhavnyi** arkhiv Chernivets'koi oblasti. Putivnyk [The state archive of the Chernivtsi region. The guide]. (2006). (Vol. 1: Fondy doradianskoho periodu [The funds of the pre-Soviet period]). Kyiv; Chernivtsi: s. n. [in Ukrainian].
9. **Zybachyns'kyi, I. V.** (2000). Rozvytok pochatkovoi osvity v Khotynskomu poviti Bessarabskoi hubernii v druhii polovyni 19 – na pochatku 20 st. [The development of the primary education in the Khotyn province of the Bessarabia Governorate in the second half of the 19th century – at the beginning of the 20th century]. *Khotynu – 1000 rokiv. Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 1000-littiu Khotyna – Khotyn's 1000th anniversary. The proceedings of the International scientific conference devoted to the 1000th anniversary of Khotyn*, (pp. 99–108). Chernivtsi: Prut [in Ukrainian].
10. **Ukrainci** v Rumunii [Ukrainians in Romania]. (1924). *Zoria. Nezalezhna gazeta – The dawn. An independent newspaper*, 3–4, 1 [in Ukrainian].
11. **Khutornyi, T.** (1883). *Chytanka. Persha knyzhka pislia hramatky* [Reader. The first book after the ABC]. Kiev: s. n. [in Ukrainian].
12. **Bilas, L.** (1991). [Rev.:] George Y. Shevelov The Ukrainian Language in the First Half of the Twentieth Century (1900–1941). Its State and Status. Harvard University Press Cambridge, Mass. 1989. 242 s. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge – Yearbooks for the history of Eastern Europe. New episode*, 39 (1), 115–117 [in English].
13. **Livezeanu, I.** (2000). Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918–1930. Ithaca; London: Cornell University Press [in English].
14. **Nevalainen, T., Raumolin-Brunberg, H.** (2012). Historical Sociolinguistics: Origins, Motivations, and Paradigms. *The Handbook of Historical Sociolinguistics*. Malden, MA: John Wiley & Sons, 22–40 [in English].
15. **Naționalizarea** completă a Școalelor secundare [Complete nationalization of the secondary schools]. (1920). *Școala Basarabiei – The school of Bessarabia*, II (9–10), 815–822 [in Romanian].
16. **Popovschi, N.** (1920a). Material privitor la învățământul

secundar din Basarabia. Raport privitor la problema nazionalizării școalelor secundare [The Issue on the secondary education of Bessarabia. The report concerning the problem of nationalization of the secondary schools]. *Școala Basarabiei – The school of Bessarabia. II* (4), 325–336 [in Romanian]. 17. **Popovschi, N.** (1920b). Material privitor la învățământul secundar din Basarabia. Raport privitor la problema nazionalizării școalelor secundare [The issue on the secondary education of Bessarabia. The report concerning the problem of nationalization of the secondary schools]. *Școala Basarabiei The school of Bessarabia. II* (9–10), 703–718 [in Romanian]. 18. **Schendl, H.** (2012). Multilingualism, Code-switching and Language Contacts in Historical Sociolinguistic. *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, (pp. 520–533). Malden, MA: John Wiley & Sons [in English]. 19. **Shevelov, G. Y.** (1989). *The Ukrainian Language in the First Half of the Twenties Century (1900–1941): Its State and Status*. Cambridge Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute [in English].

Каруник Катерина Дмитрівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки, Харківська медична академія післядипломної освіти; вул. Амосова, 58, Харків, 61176, Україна.

E-mail: karunyk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3157-7833>

Karunyk Kateryna – PhD in Philology, Senior Lecturer, Department of Pedagogics, Philosophy and Language Training, Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Studies; Amosov Str. 58, Kharkiv, 61176, Ukraine.

Надійшла стаття 18 лютого 2020 р.